

SOOME JA UNGARI KEELE LEKTORAAT TARTU ÜLIKOO LIS 1918.—1940. AASTAL

Reet Väari

Soome-ugri keelte kateeder

Tartu ülikoolis loodi 1803. aastal ka eesti ja soome keele lektoraat. Mainitud keeli asus õpetama pastor Friedrich David Lenz (1745—1809), kes oli oma ametikohal a. 1803—1809. Tema keeleline tegevus Tartu ülikoolis piirdus eesti keele grammatika õpetamise, vestluste ja tõlkeharjutustega. Kuigi Fr. D. Lenz nimetati eesti ja soome keele õpetajaks, ei ole ta soome keelt siiski õpetanud. Pole üldse andmeid selle kohta, et ta soome keelt oleks osanud. Eesti keele lektoritena on Tartu ülikoolis töötanud Georg Philipp August Roth, Ludwig Wilhelm Moritz, Johan Samuel Friedrich Boubrig, Dietrich Henrich Jürgenson, Friedrich Robert Faehlmann, Mihkel Veske, Karl August Hermann jt.¹

Uued tingimused soome-ugri keelte uurimiseks ja õpetamiseks Tartu ülikoolis kujunesid 1918. aastal, kui nähti ette professorid eesti keele ja soome-ugri keelte jaoks. Töö algas aga alles 1919. aastal, kui 6. oktoobril peeti esimesed loengud. Kodanliku Tartu ülikooli pidulik avamine toimus 1. detsembril 1919. Hoopis uue ilme omandas nüüd filosoofiateaduskond, mis teatava määran järgis endise Jurjevi ülikooli ajaloo-filoloogiateaduskonda. Filosoofiateaduskond sarnanes viimasega selle poolest, et ta hõlmas humanitaarteaduste gruppi, erines aga osalt oma ülesannete, osalt koosseisu ja õppekavade poolest. Esimesel õppeaastal oli teaduskonnas vaid 60 üliõpilast, juba 1920. aastaks see arv kahekordistus (142). Arvesse võttes vajadust arendada eesti ja sugulasrahvaste elu käsitlevaid teadusi, samuti vajadust ette valmistada keskkooli-õpetajaid ning täita mitmesuguseid üldkultuurilisi nõudeid, planeeriti filosoofiateaduskonda 18 professori, 7 dotsentuuri ja 7 lektorikohta. Uurali keeleteaduse, läänemeresoome keelte, eesti keele ja üldise foneetika, eesti ning võrdleva folkloori ja eesti

¹ P. Ariste, Eesti keele ja soome-ugri keelte õpetamisest ja uurimisest Tartu ülikoolis 1802—1952. — Looming 1952, lk. 1024.

ning üldise kirjandusloo professorid moodustasid uurali keelte osakonna.²

14. VII 1919. a. sai eesti keele professoriks endine lektor Jaan Jõgever (1860—1924), kes pidas loenguid peamiselt kaasaegsest eesti keelest. Pärast J. Jõeveri surma 6. XI 1924. a. läks eesti keele professor A. Saarestele (1892—1964), kes töötas ülikoolis erakorralise professorina 1. VII 1925—15. V 1928 ja alates 1928. aastast korralise professorina. Lektoritena alustasid tööd Johannes Voldemar Veski (1873—1968) 21. XI 1919. a. ja Johannes Aavik (sünd. 1880) 1. VII 1926. a.³

Vastavate õppejõudude leidmine teistesse kateedritesse oli algses seotud suurte raskustega, sest puudusid sobivad kodumaised teadlased. Teaduskond oli sunnitud kateedreid osaliselt täitma välismaalastega. Soome-ugri keelte alal täideti kohad soomlaste ja ungarlastega või Soomes õppinud eestlastega. Nende kaudu jõudsid Tartu ülikooli soome-ugri võrdleva keeleteaduse soome koolkonna seisukohad. Sugulaskeelte arenemist hakati jälgima ajalooliselt, kõneldavaid keeli ja nende murdeid vaadeldi suhteis naaberkeeltega. Erilist tähelepanu pöörati häälikuloole, mõnevõrra ka ajaloolisele morfoloogiale.⁴ Peale läänemeresoome keelte käsitlesid eesti uurijad ungari, lapi, mokša, ersa, mari jt. keeli. Läänemeresoome keelte uurimist ja õpetamist uues Tartu ülikoolis alustas 20. VIII 1919. a. Lauri Kettunen (1885—1963). Läänemeresoome keelte professorina töötas L. Kettunen ülikoolis kuni 1. jaanuarini 1925. Pärast L. Kettuse lahkumist jätkas läänemeresoome keelte õpetamist ja uurimist Julius Mägiste (sünd. 1900), esialgu õppeülesande korras, aastail 1929—1944 professorina. Uurali keeleteaduse professori ülesandeid asus 1919. a. täitma Julius Mark (1890—1959), kes töötas ülikoolis 1944. aastani. Soome-ugri keeltega tegeles ülikoolis ka Alo Raun (sünd. 1905). 1924. a. astus ta filosoofiateaduskonda ning valis oma eriaineks uurali keeleteaduse. Pärast ülikooli lõpetamist sai temast stipendiaat ning juba 1935. a. hakkas ta pidama loenguid uurali keeleteadusest. A. Raun töötas Tartu ülikoolis samuti 1944. aastani.

Juba 1919. a. alates oli ka soome ja ungari keele õpetamise küsimus korduvalt filosoofiateaduskonna koosolekutel arutusel. Teaduskonna koosolekul 9. X 1919. a. peeti vajalikuks kohe sügismestril alustada soome keele õpetamist «...juba soomekeelsete kursusraamatute pärast ja ka selle pääle vaadates, et igale ühele eesti keele õppijatest soome keele oskamist tarvis läheb.»⁵ Nii

² P. Põld, Tartu Ülikool 1918—1929, Tartu 1929, lk. 19.

³ Filosoofiateaduskonnakogu koosolekute protokollid, ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f 2100, nim. 5, sü. 256.

⁴ P. Ariste, Eesti ja soome-ugri keelte õpetamisest ja uurimisest Tartu ülikoolis 1802—1952. — Looming 1952, lk. 1034.

⁵ Filosoofiateaduskonnakogu koosolekute protokollid, ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2100, nim. 5, sü. 151.

asuski soome keelt õpetama Hilja K e t t u n e n, kes määrati Tartu ülikooli soome keele lektori kohusetäitjaks 2. VI 1920. a. H. Kettunen sündis 27. X 1888. a. Helsingis kantseleiametniku Joh. Fr. Sevóni tütreana. Pärast soomekeelse tütarlaste gümnaasiumi lõpetamist Hämeenlinnas astus ta 1908. a. Helsingi ülikooli, kus õppis süstemaatiliselt 2,5 aastat. Õppeaineteks olid soome keel ja kirjandus, foneetika, rahvaluule, esteetika jt. Oma peaines (soome keel ja kirjandus) kuulas H. Kettunen E. N. Setälä, Y. Wichmanni ja H. Ojansuu loenguid ning sooritas 1910. a. sügisel läänemeresoome keelte alal eksami. H. Kettunen võttis osa E. N. Setälä seminariharjutustest ning kirjutas seminaritöö, kuulas loenguid eksperimentaalfoneetikast. Rahvaluule alal valmis H. Kettusel sõnavaraalane töö Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluule kogudest. 1912. a. kevadel töötas ta paar kuud Oslo ülikooli raamatukogus ja kogus materjali H. Ibsenit käsitleva laudatur-töö jaoks. Pärast välismaalt tagasitulekut töötas H. Kettunen neli aastat Soome õppiva noorsoo karskushüdu sekretärina ning pidas selle aja jooksul ligikaudu 175 ettekannet ja andis välja karskuslehte «Pohjantähti». Alates 1918. a. sügisest töötas H. Kettunen Turu soomekeelse ülikooli kirjandustoimkonna sekretärina kuni 1. III 1919. a. Olles huvitatud Lauri Kettuse Eesti-harrastustest, jälgis Hilja Kettunen Eesti olusid ning viibis Tallinnas «Uusi Suomi» ja «Ilta-lehti» kirjasaatjana 1919. a. märtsist augustini.⁶ Töö Tartu ülikoolis soome keele lektorina kestis neli aastat, seega 2. VI 1920 kuni 1. VII 1924. Loengud toimusid mitmes rühmas eraldi algajatele ja edasijõudnutele. 1921. a. jagunes ka edasijõudnute rühm kahte ossa, eri grupi moodustasid kaubandusteaduskonna üliõpilased. Soome keele lektori algkursuse eesmärgiks oli õpetada mõistma nii teaduslikku kui ka ilukirjanduslikku soomekeelset teksti. Alkursuse kestel võeti läbi soome keele morfoloogia ja tehti lihtsamaid tõlkeharjutusi. Kõrgemal kursusel süvendati soome keele oskust niivõrd, et suudeti sõnaraamatu abil tõlkida soomekeelset teksti eesti keelde ja lihtsamat eestikeelset teksti soome keelde, omandati soome keele süntaksi alused ning tutvuti soome kirjanduse põhi-joontega. Läänemeresoome keelte õppijail tuli kõrgema kursuse kestel lektoriloengute ja koduste harjutuste kaudu jõuda keele vormi- ja lauseõpetuse põhjalikuma omandamiseni ja tegeliku soome keele rahuldava oskuseni kõnes. Nii alg- kui kõrgema kursuse järel oli kirjalik ja suuline eksam. Kõrgema kursuse eksaminõudeisse kuulus eesti keele ja uurali keeleteaduse õppijail soome kirjandusloo põhijoonte tundmine. H. Kettuse soome kirjanduse loengud («Suomalaisen kirjallisuuden pääpiirteet») ei olnud mõeldud mitte ainult filoloogidele. Soovi korral võisid loenguist osa võtta kõikide teaduskondade üliõpilased. Ülikoolis peetud loengu-

⁶ H. Kettuse isiklik toimik, ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2100, nim. 2, sü. 323.

tele lisandusid kaks korda nädalas kodused kõnetunnid. Oppevaheaegadel viibis H. Kettunen keeleuurimisretkedel Ungaris jt. riikides. 15. V 1924. a. esitas H. Kettunen ülikooli nõukogule palve: «Et ma tuleval poolaastal tõenäoliselt Eestis enam ei ole, palun seega lugupeetud Nõukogu mind soome keele lektori kohusetäitja ametist käesoleva õppeaasta järel vabastada.»⁷ H. Kettuse palve rahuldati, ta siirdus tagasi Soome ja asus elama Helsingisse.

Pärast H. Kettuse lahkumist kinnitati 1. VII 1924. a. Tartu ülikooli soome keele lektoriks Aino Suits. Aino-Emilia Suits sündis 9. XI 1884. a. Soomes Haapajärvi kihelkonnas praost E. Thauvõn'i tütreana. Aastatel 1903—1911 õppis A. Suits Helsingi ülikoolis soome keeleteadust ja kirjanduslugu ning võrdlevat etnograafiat. Omandanud 1911. a. mag. phil. astme, oli A. Suits tööl Helsingi ülikooli raamatukogus 1916.—1923. a. Ajakirjas «Noor-Eesti» avaldas A. Suits aastatel 1900—1911 nimimärgi «via» all artikleid soome kunstist. Tema tõlkes ilmus Emilia Tavia varjunime all kogumik Fr. Tuglase novelle «Viikkuva tuli» (Helsingi 1911). Ka avaldas ta 1917. a. kevadel Turu ajalehe «Uusi Aura» veergudel artikleid Eesti kohta ning tegi kaastööd eesti ajakirjandusele.⁸ 1924. a. jätkas A. Suits oma kirjanduslikku ja õpetegevust Tartu ülikoolis, kus pidas soome keele loenguid algajatele ja edasijõudnutele (soome keele algkursus ja kõrgem kursus), esitas soome keele morfoloogiat, süntaksit jm., käsitles tõlkeküsimusi, eesti proosa- ja luuletekstide analüüsimist, üldkursust kõnetehnika elementidest (diktsioon ja deklamatsioon). A. Suits uuris pidevalt ka soome kirjanduse ajalugu ning pidas loenguseeriaid, nagu soome uuema kirjandusloo arengujooni («Piirteitä uudenaikaisesta suomalaisesta kirjallisuudesta»), ülevaade uuemast soome kirjandusest Aleksis Kivist alates («Yleiskatsaus uudempaan suomalaiseen kirjallisuuteen Aleksis Kivestä lähtien»), soome kirjanduse ülevaade Juhani Ahost alates («Yleiskatsaus uudempaan suomalaiseen kirjallisuuteen Juhani Ahosta lähtien»), soome kirjandus 1880. aastatest («Suomalainen kirjallisuus 1880-luvulta lähtien»), soome kirjanduse areng «Kalevala» ilmumisest saadik, soome hilisem rahvusromantika, soome kirjanduse rahvusromantikale järgnevad voolud, soome kirjandusloo üldkursus, rahvuslikule ärkamisele järgnev kirjandus jt.⁹ Suvevaheaegadel viibis A. Suits teaduslikel komandeeringutel mitmes riigis, näiteks 1927. a. Soomes, 1929. a. Austrias ja mujal. Tartu-perioodil olid A. Suitsul tihedad sidemed eesti teatriga. Aastal 1932 oli ta Tartu Draamateatri Seltsi asutajaid ja juba 1933. aastast seltsi esimees ning 1937. aas-

⁷ H. Kettuse isiklik toimik, ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2100, nim. 2, sü. 323.

⁸ Eesti biograafiline leksikon, Tartu 1926—1929, lk. 499.

⁹ E. V. Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919—1930, lk. 2—40; Tartu ülikooli loengute kava 1936—1940, lk. 2—40.

tast ühtlasi mainitud seltsi teatrikunsti stuudio juhataja. A. Suits võttis osa mitmete klubide tööst ning avaldas ajakirjanduses mitmeid artikleid, nagu: Ellen Key 1849—1926 /Tema elust ja loomingust/. «Eesti Naine», 1926, nr. 6, lk. 121—122; Eino Leino. Eluloolisi andmeid. «Noorusmaa», 1926, nr. 2, lk. 36—39; Mõni sõna Eino Leino motiividest. «Üliõpilasleht», 1926, nr. 3, lk. 41; Mõned Ellen Key tõekspidamised. «Eesti Naine», 1928, nr. 4, lk. 75—77; Lauri Haarla esikromaan. «Looming», 1930, nr. 2, lk. 235—238; Arvid Järnefeldi viimane teos kultuuriajaloolise kiirteheitjana. «Looming» 1930, nr. 4, lk. 457—465; Suviselt Pen-klubide kongressilt Poolas. «Olion», nr. 8, 1930, lk. 7—14; Lõnnroti ja Faehlmanni kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi. «Eesti Kirjandus», 1931, nr. 3, lk. 157—169; Kes nad on? Mõningaid jooni Soome külalistest. «Postimees», 31. V 1931, nr. 143, lk. 5; Draama ja lava kutsuvad. «Tänapäev», 1935, nr. 3, lk. 106—108; Minna Canth. «Tänapäev», 1937, nr. 7, lk. 204—205; Selma Lagerlöfi elust ja loomingust. Selma Lagerlöf 80-aastane. «Looming», 1938, nr. 9, lk. 1027—1033.

Tartu ülikoolis töötas A. Suits 1944. aastani, seejärel siirdus elama Soome, hiljem Rootsi. A. Suits suri Göteborgis 5. VIII 1969. a. Seega töötasid soome keele lektoritena Tartu ülikoolis aastatel 1918—1940 Hilja Kettunen ja Aino Suits.

Ka ungari keele lektoraadi küsimust arutati korduvalt filosoofiateaduskonna koosolekutel alates 1919. a., kuid ikka ja jälle lükati lektoraadi asutamise otsuseid edasi. 1922. a. astus dekaan prof. J. Mark ühendusse Budapesti ülikooliga. Pärast kirjavaheust ja läbirääkimisi ungari teadlastega leiti Ungarist sobiv kandidaat ungari keele lektori kohale. 3. XI 1922 kinnitati Tartu ülikooli ungari keele lektoriks Elémér V i r á n y i. E. Virányi sündis 1897. a. 1923. a. suvel viibis ta Ungaris, et sooritada Budapesti ülikoolis oma lõpueksamid ja lõpetada doktoritöö kirjutamine. Pärast lõpueksamite õiendamist ja doktoritöö lõpetamist alustas E. Virányi õppe-teaduslikku tegevust Tartu ülikoolis, lugedes ungari keele alg- ja kõrgemat kursust ning ungari kirjanduse ajalugu. Grammatikakursuse osas käsitleti loenguil ungari keele grammatika põhiprobleeme, tõlgiti ja analüüsiti ungarikeelseid tekste. 1923. a. teisel poolaastal käsitles E. Virányi ungari kirjanduse ajalugu 1772.—1831. a. Järgnesid I. Madachi teose «Inimese tragöödia» lugemine, tõlkimine ning grammatiline analüüs, seejärel loengud XIX sajandi ungari kirjandusest, XIX sajandi ungari romaanist, uemast ungari romaanikirjandusest, ungari lüürikast aastail 1800—1900 ja ungari kirjandusest aastail 1882—1918. Mainitud loengutele lisandusid veel seminariharjutused eesti ja ungari keele kokkupuuteist. Suviti ja talvistel õppevaheaegadel viibis E. Virányi teaduslikel komandeeringutel Ungaris, Prantsusmaal, Rumeenias, Soomes jm. Ta avaldas mitmeid kirjutisi ungari kirjanduse ja ajaloo ning eesti kirjanduse kohta. E. Virányi tõlkis ungari keelde peamiselt A. Gailiti, A. Kivika ja Fr. Tuglase novelle.

Lektor E. Virányi paistis Tartu-perioodil silma teadlasena, kellelt ilmus rida uurimusi: Thalès Bernard, *littérateur français et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise*, Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XIV 3, Tartu 1928, 126 lk.; Ferenc Herczeg ja tema kirjanduslik toodang, Tartu—Budapest 1927, 28 lk., referaat; Ungari ajalookirjanduse peajooned, Tartu—Budapest 1927, 24 lk.; Ungari sõnad ja Ungari kohta käivad väljendid eesti keeles, Litterarum Societas Esthonica 1838—1938, lk. 854—859.¹⁰

Filoloogiadoktor E. Virányi töötas Tartu ülikoolis 1928. aastani ning vabastati oma soovil ungari keele lektori ametikohalt 1. VII 1928. Ühtlasi avaldati talle tänu õppe-teadusliku tegevuse eest Tartu ülikoolis. Siirdunud tagasi Ungarisse, asus E. Virányi tööle Ungari entsüklopeedia toimetusse. E. Virányi hukkus Teise maailmasõja ajal.¹¹

Pärast E. Virányi lahkumist kuulutati ungari keele lektori koht alates 15. XI 1928. a. vakantseks. Haridusministeerium esines 1929. a. ettepanekuga muuta ungari keele lektoraat liikuvaks lektoraadiks, mida oleks vajaduse korral võimalik täita kas ungari või rootsi keele lektoritega. Ka prof. J. Mark esitas oma seisukoha nimetatud küsimuses ning leidis, et ungari keele lektoraat on algestest peale olnud ülikooli koosseisus kui vajalik ungari keele õpetamise instants ning pole otstarbekas teda iseseisvate lektoraatide hulgast kustutada ega ühegi teise lektoraadiga ühendada. Kõigile raskustele vaatamata säilitati siiski iseseisev ungari keele lektoraat, kus ajutiselt töötas õppeülesande korras rootsi keele lektor Nils-Herman Lindberg alates 1929. aastast. Ta käsitles ungari grammatikat koos lugemiskursusega ja ungari kirjandust. N. H. Lindberg vabastati ungari keele lektori ülesannetest 21. V 1930. a. ja ta töötas edasi oma põhikohal — rootsi keele lektorina. Hilisemad teated N. H. Lindbergi kohta on prof. Per Wieselgreni kirjast P. Aristele: «Ise võin ütelda, et ta oli keskkooliõpetaja Karlskogas (Högläntavägen 9). Oli esiteks abiellunud ungarlannaga, aga ta naine ei tulnud Tartu, ja ta on nüüd ümberabiellunud baltlannaga. Ta kuulub «Riksföreringen för svenskbetens bevarande i utlandet» juhatusesse ja on välja andnud nelja, ikka suurendatud «Lehrbuch der schwedischen Sprache» trükke. Ta sünnitati a : l 1894, nii et ta kindlaks praegu puhkepalgal on.»¹²

Uueks koosseisuliseks õppejõuks Tartu ülikooli valiti József Georgowits (Györke), kes kinnitati ungari keele lektoriks 1. I 1931. J. Györke õpingute ja teadusliku tegevuse kohta kirjutab viimase abikaasa järgmist: «Györke József/Celldömök, 1906. dec.

¹⁰ Andmed ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi kataloogist.

¹¹ [Ella] Jözsefné Györke kiri R. Pärtelile, Budapest 13. V 1968.

¹² P. Wieselgreni kirjast P. Aristele. Väljavõte saadud P. Aristelt 1968. a.

21—Budapest, 1946. sept. 11/. Algkoolis käis Celldömölkis, kesk-koolis Pécsis, kus 1930. aastal soome-ugri võrdleva keeleteaduse alal lõpetas ka ülikooli. Doktoridissertatsiooni tööks oli: «Vogul jelzos szerkezetek» /Pécs, 1930/. 1931. jan. 1.—1936. 30. juunini Tartu ülikooli ungari keele lektoriks, samas 1931. a. sügisest Ungari Teadusliku Instituudi juhatajaks.»¹³ J. Györke ungari keele loengud algajatele hõlmasid ungari elementaargrammatika ja lihtsamate tekstide tõlkimise. Loengutes edasijõudnutele käsitles ta ungari keele tuletusõpetust, süntaksit jm., millele lisandusid kirjan-dusküsimuste arutlus ja luuletekstide analüüs (M. Vörösmarty'i ja teiste luuletused). 1931. a. suvel viibis J. Györke teaduslikul komandeeringul Ungaris ja kogus murdenäiteid ning pidas ette-kandeid. Ka järgnevatel aastatel viibis ta Ungaris, Tšehhoslovak-kias, Soomes ja mujal. Tartu-perioodi teaduslik tegevus kajas-tus tema teaduslikes töödes ja kirjutistes, millest Józsefné Györke nimetab mõningaid: Transzylvania kirjanduslikke suurusi. Eesti Hõim, Tartu 1931; Tunnuseta omandussuhtest uurali keelis. Eesti Keel, XI 1932; Sugemeid *-ng* deverbalse ja denominaalse nomi-naal-tuletuslõpu ajaloo juurde. Eesti Keel, XIII 1934; Ein denomina-les Nominalsuffix im Uralischen, Ung. Jahrbücher, XV; Die Wortbildungslehre des Uralischen, Primäre Bildungssuffixe, Bibl. Hungarico-Estica 15, Tartu 1935; Zoltán Gombocz. Eesti Kirjan-dus, XXIX 1935; Das Verbum *le* in Ostseefinnischen. Acta et Com-mentationes Univ. Tartuensis, B XL 2, 1936; J. Györke toimetusel ilmus Festschrift des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Tartu, Bibl. Hungarico-Estica, Tartu 1936.¹⁴ J. Györke järgneva tegevuse kohta jutustab jällegi Józsefné Györke järgmist: «Tagasi Ungarisse saabudes asus tööle Budapestis Ungari Rahva Muu-seumi Széchenyi raamatukokku, mille peajuhatajaks sai 1945. aastal. Samast aastast peale Akadeemia kirjasaatja liige. 1938. a. alates pidas Budapesti ülikoolis soome-ugri proseminare. 1942. aastal «Uráli szóképzéstan és szóragozástan» töö põhjal habiliteeriti üli-kooli õppejõuks /egyetemi magántanár/. 1936. aastast rahvusvahe-liste soome-ugri kultuurkongresside alaline sekretär. Rahvaülikoo-lis õpetas praktilist eesti keelt /aastaid ei mäleta/. Magyar Nyelv-tudományi Társoság'i, Magyar Könyvtárosok'i, Levéltárosok Orsz. Egyesület'i, Opetatud Eesti Seltsi ja Eesti Akadeemilise Emakeele Seltsi liige.»¹⁵

Viimaseks mainitud perioodi ungari keele lektoriks Tartu üli-koolis oli samuti ungarlane, nimelt Jenő Fazekas, kes kinni-tati oma ametikohale 1. I 1937. a.¹⁶ Oma õpingute ja töö kohta kirjutab J. Fazekas järgmist: «Ich habe an der Universität Debre-

¹³ [Ella] Józsefné Györke kiri R. Pärtelile, Budapest 13. V 1968. a.

¹⁴ Sealsamas.

¹⁵ Sealsamas.

¹⁶ J. Fazekase isiklik toimik, ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2100, nim. 2, sü. 123.

cen Finnisch-ugrisch, ungarische Sprache und Literatur, samt Lateinisch und Griechisch studiert (1926—32), an der Universität Helsinki als Stipendiat (1929, Halbjahr), an der Universität Tartu (1933/34, zwei Semester). Ich bin gewesen: Bibliothekar in Debrecen (1932/33, 1935/36), Lektor an der Universität Tartu (1936—41), an der Universität Helsinki (1942—44), am Forscherplatz in Uppsala (1945—). Unter meiner Zeit in Tartu bin ich an den Studiereisen zum Peipsi, Võrtsjärv, Narva, Hiiumaa, Saaremaa, Muhu, zu den Liven teilgenommen.»¹⁷

1937. a. algul alustas J. Fazekas oma õppe-teaduslikku tegevust Tartu ülikoolis ungari keele lektorina. Ungari keele algkursuse loengutel toimus rahvalaulude, muinasjuttude ja lihtsamate ilukirjanduslike tekstide tõlkimine ja arutelu heliplaatide kasutamiseks. Edasijõudnute rühmas esitas J. Fazekas ungari keele grammatika põhiprobleeme, vormiõpetuse keeleajaloolist analüüsi, toimus tekstide arutelu koos kõneharjutustega. Ungari kirjandusest käsitleti XIX s. ungari proosakirjanikke, uuemat ungari kirjandust, valitud peatükke varasemast kirjandusest, Petöfi luulet (keeleline ja keeleajalooline analüüs), ungari kirjanduse peajooni XVIII—XIX sajandil (rahvuslik ärkamisaeg, ungari eelromantism ja romantism) jm.¹⁸ Töö teadlasena kajastub aga tema arvukates uurimustes ja teaduslikes artiklites, millest J. Fazekas nimetab oma kirjas E. Väärile järgmisi: Az egyszerű mondat fajai az északi osztják nyelvbén. (Die Arten des einfachen Satzes im Nordostjakischen.) Debrecen 1932; Pápay József, Eszaki osztják medvénekek. Debrecen 1934. (Redigiert); Pápay József nyelvészeti hagyatéka. (Sep. aus nr. 2). Debrecen 1934; Eszt nyelvművelő és nyelvújító törekvések. «Pallas Debrecina» 43—100, Debrecen 1936; Ungari rahvaluulest ja rahvamuusikast. EKirj. 1937, 355—364; Ungari uuemast kirjandusest. Looming 1938, 79—86, 224—232; Ungari algkooli korraldusest. Eesti Kool 1939, 325—328; Ungari ja Euroopa kultuur. Varamu 1939, 1021—1026; Ungari liberalismi ajajärk. ERK 1939, 258—263; A népnyelvi anyaggyűjtés Esztországban. Magyar Nyelv 1942, 113—122; Néprajzi kutatások Esztországban. (Die ethnographischen Forschungen in Estland). Ethnographia-Népélet 1942, 84—104; A. Saareste, Eesti murdeatlas I. (Rez.) NyK. 51; G. Ränk, Peipsi kalastusest. (Rez.) Ethnographia-Népélet 1941, 286—287¹⁹. Ka Fazekase hilisem teaduslik tegevus on väga viljakas.

Tartu ülikoolis avati soome ja ungari keele lektoraat kohe pärast eestikeelse ülikooli avamist ja soome-ugri keelte uurimise alustamist 1919. a. Lektoreiks kutsuti inimesi, kes kõnelesid soome ja ungari keelt emakeelena. Soome keele lektoreiks olid Hilja Ket-

¹⁷ J. Fazekase kiri E. Väärile, Upsala 24. V 1969.

¹⁸ Tartu ülikooli loengute kava 1936—1940, lk. 2—40.

¹⁹ J. Fazekase kiri E. Väärile, Upsala 24. V 1969.

tunen ja Aino Suits, ungari keele lektoreiks Elemér Virányi, József Györke ja Jenő Fazekas. Mitmed neist paistsid lektoritõõ kõrval silma ka teadlastena, kes avaldasid hinnatavaid uurimusi (J. Fazekas, Eszt nyelvmüvelő és nyelvújító törekvések. «Pallas Debrecina» 43—100, Debrecen 1936 ning J. Györke, Die Wortbildungslehre des Uralischen, Primäre Bildungssuffixe, Bibl. Hungarico-Estica 15, Tartu 1935). Soome ja ungari keele lektorid tutvustasid ühtlasi nii kirjutistes kui ka loengutes oma rahvuslikku kultuuri.

Lektoraadid lõpetasid tegevuse 1940/41. õppeaastal.

ПРЕПОДАВАНИЕ ФИНСКОГО И ВЕНГЕРСКОГО ЯЗЫКОВ В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В 1918—1940 ГГ.

Рээт Вяари

Кафедра финно-угорских языков

Резюме

В новых условиях начали работу в Тартуском университете преподаватели и исследователи эстонского и финно-угорских языков. В 1918 г. была создана профессура эстонского и финно-угорских языков. На базе эстонского языка приступили к работе Я. Йыгевер в 1919 г., Й. В. Вески в 1919 г., А. Сааресте в 1925 и Й. Аавик в 1926 г. Обеспечить кафедры финского и венгерского языков преподавателями было довольно трудно, так как отсутствовали национальные кадры. Историко-филологический (в то время философский) факультет был вынужден частично пополнить кафедры иностранцами. Преподавателями финно-угорских языков были финны и венгры, а также учившиеся в Финляндии эстонцы. Профессором прибалтийско-финских языков стал в 1919 г. Л. Кеттунен, позднее, в 1929 г. — Ю. Мягисте. Профессором уральского языкознания стал Ю. Марк (1919 г.). Уральским языкознанием занимался и А. Раун в 1935 г. Преподавателями финского языка работали Х. Кеттунен (1920—1924 гг.) и А. Суйтс (1924—1943 гг.). О создании лектората венгерского языка было принято решение на собрании философского факультета, и преподавателем венгерского языка был назначен прибывший из Венгрии ученый Э. Вирань, который проработал в Тартуском университете с 1922 по 1928 г. Некоторое время после этого место было вакантным, затем его занял Й. Дьёрке (1931—1936 гг.) и Й. Фазекаш (1937—1941 гг.). В 1940/41 уч. году преподавание финского и венгерского языков прекратилось.

LEKTORAT DER FINNISCHEN UND UNGARISCHEN SPRACHE AN DER TARTUER UNIVERSITÄT 1918—1940

Reet Väari

Lehrstuhl für Finnisch-Ugrisch

Zusammenfassung

Die Lehrkräfte und Forscher der estnischen und finnisch-ugrischen Sprachen begannen 1918 ihre Tätigkeit an der Tartuer Universität unter vollkommen neuen Bedingungen. Noch im selben Jahr wurden Professuren auf dem Gebiet der estnischen und finnisch-ugrischen Sprachen gegründet. Als Professoren der estnischen Sprache bekleideten J. Jõgever (1919—1924) und (ab 1925) A. Saareste das Amt. Als Lektoren waren Joh. V. Veski (1919) und Joh. Aavik (1926) tätig.

Die Besetzung der Lehrstühle sowohl für die finnische als auch für die ungarische Sprache erwies sich als eine durchaus nicht einfache Aufgabe, da es an entsprechenden einheimischen Wissenschaftlern mangelte. Die Historisch-Philologische Fakultät (damals Philosophische Fakultät) sah sich gezwungen, diese Lehrstühle teilweise mit Ausländern zu besetzen. Auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Sprachen wurden die Stellen mit Finnen und Ungarn oder mit in Finnland studierten Ersten besetzt. Zum Professor der ostseefinnischen Sprachen wurde anfangs L. Kettunen ernannt (1919—1925), später erhielt diesen Posten J. Mägiste (1929—1944). Professor der uralischen Sprachwissenschaft wurde J. Mark (1919—1944). Ab 1935 begann auch A. Raun Vorlesungen über die uralische Sprachwissenschaft zu halten. Als Lektoren der finnischen Sprache arbeiteten H. Kettunen (1920—1924) und A. Suits (1924—1944). Die mögliche Gründung eines Lektorats für die ungarische Sprache an der Tartuer Universität wurde wiederholt auf den Sitzungen der Philosophischen Fakultät erörtert, bis endlich der aus Ungarn stammende Sprachwissenschaftler E. Virányi zum Lektor der ungarischen Sprache ernannt wurde, der hier von 1922 bis 1928 tätig war. Danach blieb das Lektorat für einige Zeit unbesetzt. 1931—1936 arbeitete hier J. Györke, 1937—1941. J. Fazekas. 1940/41 wurde das Lektorat für finnische und ungarische Sprachen abgeschafft.